

Андрій Чекановський

Гора Хрестів
у Литві біля Шяуляя:
історія і сучасність

2018

Статтю присвячено історії і сучасному стану пам'ятки археології, місцю релігійного паломництва, туристичному об'єкту – Горі Хрестів у Литві. Крім нарису історії місцевості, розглянуто актуальну структуру території, яка поєднує різні функції сакрального й туристичного пункту.

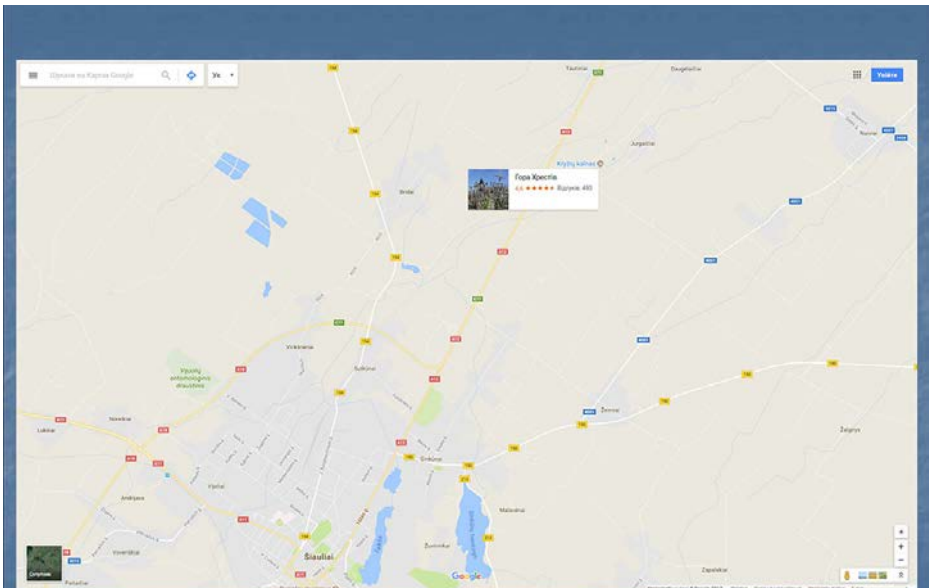
Ключові слова: Литва, Гора Хрестів, городище, паломництво, монастир, туризм.

Статья посвящена истории и современному состоянию памятника археологии, месту религиозного паломничества, туристической достопримечательности – Горе Крестов в Литве. Кроме очерка истории местности, рассмотрена актуальная структура территории, которая объединяет различные функции сакрального и туристического объекта.

Ключевые слова: Литва, Гора Крестов, городище, паломничество, монастырь, туризм.

The article is devoted to the history and modern state of the archaeological site, the place of religious pilgrimage, the tourist object – Hill of Crosses in Lithuania. In addition to the historical review of this area the article considered the actual structure of the territory, which combines the various functions of the sacral and tourist point.

Keywords: Lithuania, Hill of Crosses, hillfort, pilgrimage, monastery, tourism.

Іл. 1. Місце розташування Гори Хрестів на карті Google.

За 12 км від Шяуляя біля шосе Шяуляй – Рига між селами Юргайчу (Jurgaičiai) та Доманту (Domantai) знаходиться одне з найбільш відомих місць сучасної Литви – Гора Хрестів (Kryžių Kalnas). Саме в такому варіанті назва використовується найчастіше (іл. 1). Це – видовжений пагорб біля заплави малої річки Кульпе (Kulpės). На старих картах другої половини XIX – початку XX ст. пагорб позначався як Пілієс (з литовської мови – «Городище», або «Замкова гора»). У наукових працях і реєстрах пам'яток його називають городище Юргайчу (Jurgaičių piliakalnis), або Доманту (Domantų piliakalnis) – за назвами найближчих сіл. Воно має форму видовженого по лінії схід-захід пагорба з двома підвищеннями на кінцях і сідловою посередині. Площа верхньої ділянки – 20×25 м, площа за підшовою пагорба – 40×70 м, висота – 6–8 м. Навколо підніжжя пагорба видно залишки рову (іл. 2).

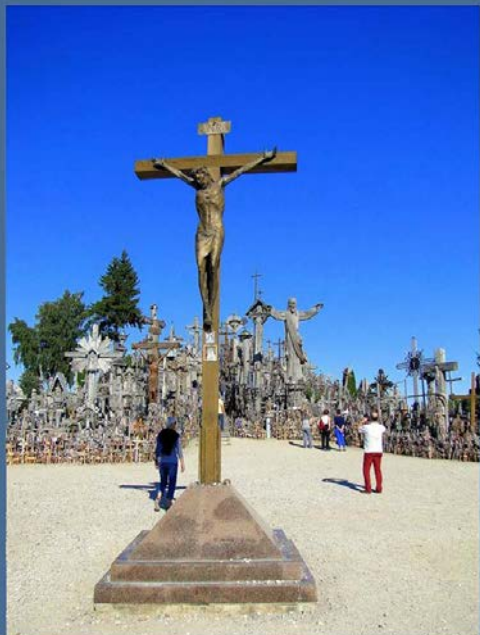
Історики ототожнюють городище з дерев'яним замком Куле (Куляй) за співзвучністю назви із сучасною назвою ріки Кульпе. Замок Куле згадується в переказах втраченої Римованої хроніки Лівонії Бартоломія Хьонеке 1315–1348 років. У ній згадується похід у лютому 1348 року магістра Ливонського ордену Госвіна фон Геріке на Жемайтю і Шяуляй. Тоді були знищені замки Дубіса (городище Бубяй), Бусіне (Буліне), Куляй (Куле), Сеїла (Zela, Шяуляй, або городище Кудінай біля нинішнього містечка Шауленай). У 1991 і 1993 роках на городищі були проведені розкопки, під час яких виявили залишки будівель з вогнищами, мідні прикраси, зброю, кераміку, побутові речі XIV ст. Поряд з городищем знайдено могильник пізнього середньовіччя – раннього модерного часу.

Іл. 2. Вигляд городища у 20–80-х рр. XX ст.

Перша згадка про хрести на пагорбі відноситься до 1850 року. Вона належить казначею місцевих помість Маурікіусу Грішкявічюсу: «Люди нині пагорб Юргайчу як святиню сприймають. Хоча до 1847 року на цій горі ніколи не було християнських могил, вона не мала на собі ніяких хрестів, але тепер на ньому стоїть близько 20 хрестів. У 1847 році один житель [села] Юргайчай, який важко захворів, Богу обіцяв, якщо залишиться живим, то на пагорбі збудує хрест. Трапилося так, що він одужав під час зведення хреста. Як тільки ця новина поширилася між людьми, то протягом трьох років з віддалених сіл так багато хрестів тут поставили, скільки нині бачимо». У 1885 році російський археолог С.В. Покровський включив гору до зводу археологічних пам'яток Ковенської (Каунаської) губернії. Опис гори станом на 1895–1898 роки опублікував історик Л. Кшивицький (L. Krzywicki), він нарахував близько 130 хрестів. Англomовна стаття Вікіпедії наводить кількість хрестів у різні роки: 1900 рік – 130 шт., 1902-й – 155 шт., 1922-й – 50 шт., 1938-й – понад 400 шт., 1961-й – зруйновано 5000 шт., 1975-й – зруйновано 1200 шт., 1990-й – близько 55000 шт., 2006-й – понад 100 000 шт.

Етнографічно зафіксовані перекази щодо гори – це досить типові мандрівні сюжети. Дослідник Д. Мачюліс вважає першу згадку про причину встановлення хрестів найправдоподібнішою. Крім того, появу хрестів пов'язують із церквою чи монастирем, що «пішли під землю», з історією про чудесне зцілення хворої дівчинки, після того, як батько поставив там хрест, з хрестами в пам'ять загиблих під час повстання 1830–1831 років. Краєзнавчі нариси вказують на різке

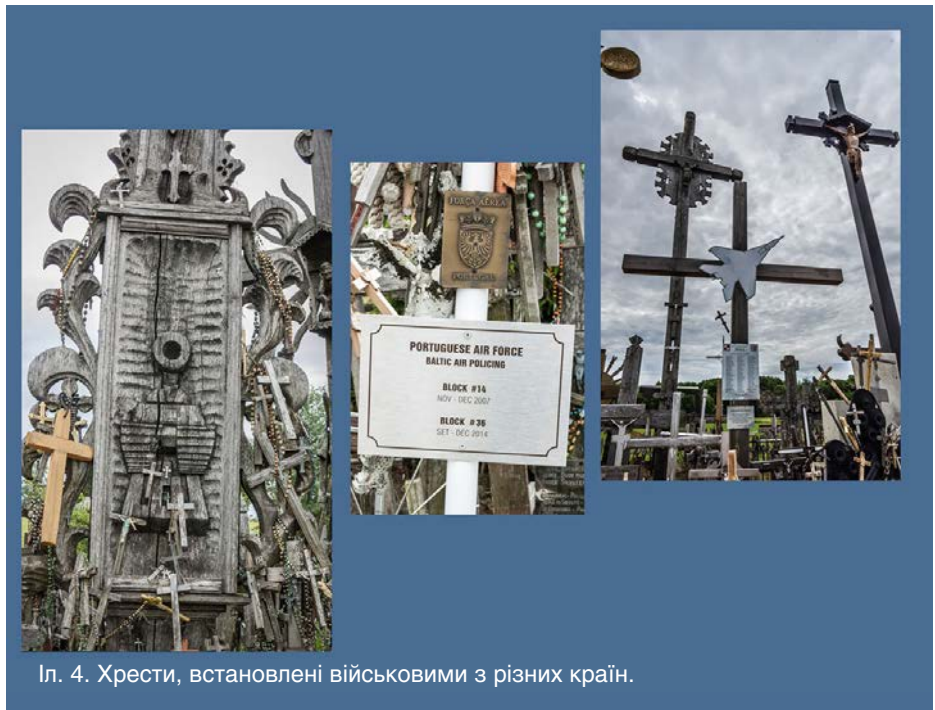

Іл. 3. Відвідання Папою Римським Іваном Павлом II Гори Хрестів у 1993 р.

збільшення хрестів після повстання 1863–1864 років і після заборони 8 червня 1864 року ставити й ремонтувати хрести вздовж доріг, на полях і в лісах – так званий «указ Муравйова». (Граф М.М. Муравйов-Віленський – гродненський, мінський і віленський генерал-губернатор (1863–1865), керівник придушення повстання 1863 року і очільник політики русифікації краю. Під час придушення повстання було офіційно страчено 128 осіб, ще від 8,2 тис. до 12,5 тис. чоловік було відправлено на заслання, в арештантські роти чи на каторгу. Сам Муравйов видавав особисті накази щодо страти близько 500 осіб). Заборона встановлювати хрести діяла до 14.03.1896 року, коли її було відмінено.

У 1923 році у відновленій незалежній Литві встановили храмове свято Гори Хрестів (знову його почали відмічати з 1997 року в останню неділю липня). У 1929–1935 роках на горі стояла каплиця, але її визнали недоречною за своїм виглядом. Радянська влада протидіяла встановленню хрестів на горі. У 1961 і 1975 роках пагорб зачищали бульдозерами, трошили й палили хрести, встановлювали «карантини», міліцейські пости. Деякий час на горі стояв пам'ятний знак на честь повстання 1863–1864 років. Від 1971 року певний час із гори брали пісок для будівельних потреб. У 1985 році відбулося останнє за радянський період руйнування встановлених хрестів.

У 1988 році пам'ятку було включено до державного реєстру культурного спадку (16.08.1988). У 1990 році група студентів Шяуляйського педагогічного інституту під керівництвом професора Безаро нарахувала на горі 14 387 хрестів і 40 944 маленьких розп'ять.

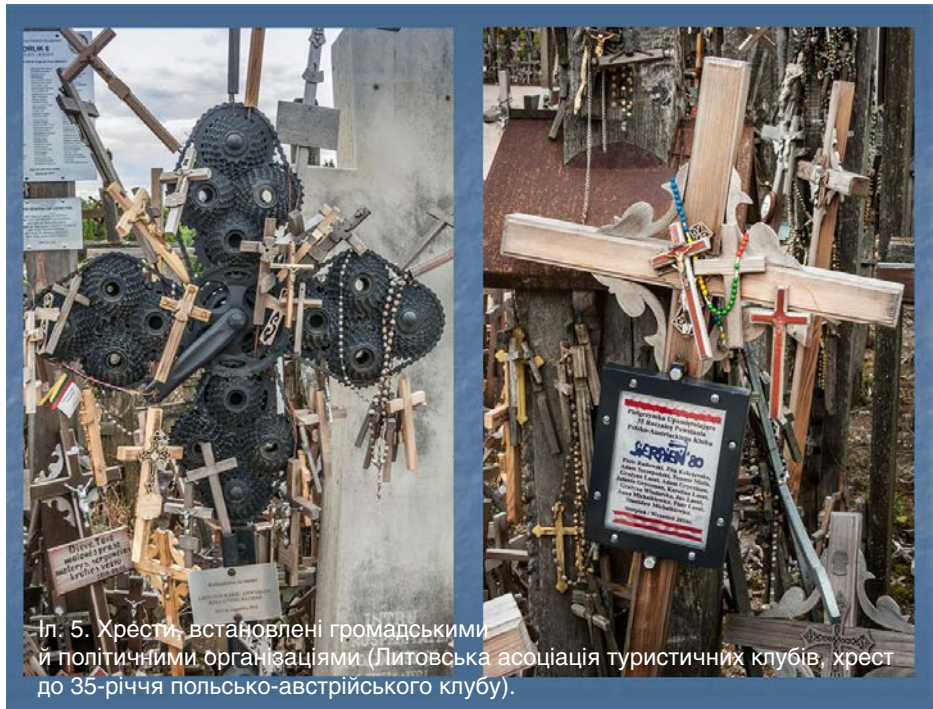

Іл. 4. Хрести, встановлені військовими з різних країн.

Утім, на Горі Хрестів після 1988 року відбувалися злочини й акти вандалізму: вбивство поліцейського 26 вересня 1995 року; руйнування хрестів 24 лютого 2006 року; 10 квітня 2017 року 73-літній чоловік Йозас Ванцевічус здійснив підпад, унаслідок якого вигоріло 10 м² площі пам'ятки. Нещодавно місцевість довкола ще раз було впорядковано.

Велике значення для престижу святні мав візит до Литви Папи Римського Івана Павла II. 1 червня 1990 року в Римі в каплиці Святого Казимира Понтифік сказав: «Народ, який з такою витривалістю і вірою йде на цю гору поставити новий хрест, вірить у життя, вірить у Воскресіння». 7 вересня 1993 року Іван Павло II відвідав Гору Хрестів, провів на ній богослужіння і благословив Литву (іл. 3). Папа Римський встановив на горі свій хрест, на якому було закріплено його зображення на фарфорі. Через рік у пам'ять про перебування Понтифіка тут було встановлено дубовий хрест заввишки 3,8 м зі скульптурою розп'ятого Христа. На постаменті литовською та англійською мовами написано: «Дякую вам, литовці, за цю Гору Хрестів, свідчення сили віри мешканців цього краю перед народами Європи і всього світу».

Це стало початком всесвітнього визнання Гори Хрестів. Її відвідують голови іноземних держав, політики. Багато хрестів встановлено військовослужбовцями – представниками підрозділів і частин армії НАТО, які по-черзі здійснюють навчання чи службу на території Литви, зокрема на військовому летовищі Шяуляя (іл. 4). Хрести встановлюють професійні й громадські об'єднання з різних країн (іл. 5),

Іл. 5. Хрести, встановлені громадськими й політичними організаціями (Литовська асоціація туристичних клубів, хрест до 35-річчя польсько-австрійського клубу).

Іл. 6. Знак із зіркою Давида та хрест на честь 1700-річчя прийняття Вірменією християнства.

Іл. 7. Композиція на честь загиблих у 1945–1956 рр. членів антирадянського опору.

Іл. 8. Хрести від військових України.

Іл. 9. Традиційні литовські хрести із символами «сонця-саулюте».

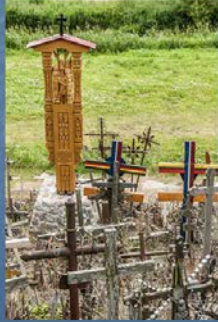
паломники, віруючі різних релігій. На горі багато православних хрестів, є знак із зіркою Давида. 16 серпня 1988 року артисти Шяуляйського театру і мати популярного актора кіно і театру Андрія Миронова встановили хрест на його честь. Привертає увагу великий традиційний вірменський хрест на честь 1700-річчя прийняття Вірменією християнства (іл. 6).

Відновлено традицію вшанування загиблих повстанців. На лінії хрестів, встановлених у південному напрямку від пагорба, знаходиться композиція з групи іменних хрестів і одного загального (більшого за розміром) на честь загиблих у 1945–1956 роках членів антирадянського опору (іл. 7). Є серед хрестів і встановлені українцями. Зазвичай це роблять пересічні туристи й паломники. Але нещодавно встановлено хрести від військових організацій та об'єднань військовослужбовців України (іл. 8).

Литовські хрести – предмет окремого вивчення мистецтвознавців і етнологів. Вони надзвичайно декоративні і виглядають архаїзовано. Залізні й дерев'яні хрести виконують у вигляді саулюте-сонця (іл. 9). До традиційних хрестів відносять і стовпи-стогастульписи з мініатюрними капличками у верхній частині. Дуже популярним є сюжет із зображенням Христа, що сидить, підперши голову – Smutkelis (іл. 10). Привертають увагу вирізьблені з дерева композиції, встановлені навколо гори, що позначають стації (зупинки) хресної дороги – кальварія. Вони поєднують євангельську сюжетність і архаїзовану народну стилістику (іл. 11). Під час Хресної ходи у Страсну п'ятницю біля кожної стації читається відповідний уривок

Іл. 10. Сюжет із зображенням Христа, що сидить, підперши голову – Smutkelis. Стовп-каплиця стогастульпис.

Іл. 11. Різьблені дерев'яні євангельські композиції, кальварія.

Іл. 12. Хрести представників різних країн (Угорщина, Аргентина, Молдова, Нідерланди, Словаччина).

Іл. 13. Монастир Францисканців. Інтер'єр каплиці. Дзвіниця.

Іл. 14. Інформаційно-комерційна територія, розміщення комплексу споруд навколо Гори Хрестів. Супутниковий знімок Google.

з Євангелія і молитва. У 2003 році було нараховано близько 200 тис. хрестів від одного до семи метрів. 52 хрести внесено до Реєстру культурних цінностей Литви. Вражає не тільки кількість хрестів, але й розмаїття форм і розмірів: від зв'язаних навхрест гілочок до монументальних художніх витворів, від дитячих хрестиків до хрестів голів держав, а за географією – від Далекого Сходу до Аргентини (іл. 12).

За горою на схід збудовано монастир Францисканців (іл. 13). Костел монастиря має скляний олтар з видом на гору. Проект монастиря приготували архітектори Анджело Полселло і Нунізіо Ріммаудо; куратором будівництва був головний архітектор Шяуляйського району А. Юкна. Закладний камінь привезли з гори Ла Верна (місце появи стигматів біля св. Франциска), закладний камінь освятив Папа Іван Павло II. У камінь вміщено капсулу з документами про заснування монастиря. Споруду, яка розташована за 300 м від Гори Хрестів, допомогли звести брати-францисканці з провінції Тоскана в Італії. Збудований монастир був освячений 8 липня 2000 року. У монастирі були обладнані келії, каплиця, бібліотека. Каплиця прикрашена вітражами Альгірдаса Довіденаса, на тему історії францисканського ордену, встановлено виразний олтар і скинія (автор – художник Рімантас Сакалускас). На рельєфах олтаря показано подібність Гори Хрестів і гори Ла Верна.

Після останніх упорядкувальних робіт біля гори територія пам'ятки і довкола неї чітко ділиться на кілька зон: інформаційно-комерційну; оглядову – власне городище й ділянки безпосередньо поряд з ним; частину для здійснення релігійних служб. Інформаційно-комерційна зона знаходиться за насипом шосе. Вона включає

Іл. 15. Дорога до Гори Хрестів, освітлювальні пристрої. Ділянки для встановлення хрестів на північ і південь від західного краю Гори Хрестів.

Іл. 16. Сходи і стежки на Горі Хрестів.

Іл. 17. Алеї з місцями для відпочинку із західного боку гори.
Каплиця Святого Станіслава на північ від Гори Хрестів.

туристичний інформаційний центр, стоянку для авто, крамниці сувенірів, стенд із правилами щодо встановлення й збереження хрестів, поведінки на заповідній території і проведення релігійних служб. З цього місця не видно самої гори (іл. 14). Підземний перехід під насипом шосе веде до мощеної дороги в напрямку городища. Електричне освітлення реалізовано на низеньких стовпах заввишки близько 1 м. За рахунок виділення ділянок для встановлення хрестів на північ і південь від західного краю гори візуальний розмір пам'ятки збільшився (іл. 15). На городищі встановлено сходи, дерев'яні хідники, прокладено стежки (іл. 16), біля нього вздовж нових ліній хрестів поза пагорбом є лави для відпочинку (іл. 17). Релігійні обряди служать біля каплиці Святого Станіслава на північ від гори (іл. 17) або в каплиці монастиря францисканців. Перед Великоднем у Страсну п'ятницю Хресна хода обходить довкола городища, рухаючись від стації до стації, відзначені вже згаданими різьбленими дерев'яними скульптурними композиціями.

На Горі Хрестів здійснено вдаль поєднання сакрального характеру місця з використанням його як світського об'єкта туристичного відвідування зі збереженням археологічної пам'ятки й ландшафту, а також функціонуванням релігійної установи. Жодна з рис Гори Хрестів не чинить тиску на інші. Свої особливі почуття і враження тут віднайде не лише паломник-католик, а й будь-хто з відвідувачів. Сама гора – це не лише вирізана в дерев'яних хрестах молитва до Бога, але й символ стійкості віри в перемогу добра і відродження життя після будь-яких важких випробувань (іл. 18).

Іл. 18. Сходи на Гору Хрестів із західного боку.

Джерела

<http://www.aruodai.lt/paieska/vaizdas.php?VID=19602>
VAIZDAI.

<https://www.castle.lv/litva/croix.html#1>

Рената Римша.

Городище Куле или Дауманта, ныне – Гора Крестов (14 век).

<http://www.siauliurajonas.lt/ru-info2-293-moncula.html>

История Горы Крестов.

https://en.wikipedia.org/wiki/Hill_of_Crosses

Hill of Crosses.

<http://www.icrap.org/ru/ginet-pilsudski6-1.html>

Б. Гинет–Пилсудский. Литовские кресты.

<https://krass56.ru/downloads/Lietuva.pdf>

Достоимечательности Литвы.

<http://www.francis.ru/index.php/ru/frantsiskanskij-orden-miryan/63-frantsiskanskij-orden-miryan/materialy-fom/dukhovnost/fretreasure/336-mountcr>

Гора Крестов.

<http://www.siauliurajonas.lt/pranciskonai-308-moncula.html>

Францисканский монастырь у Горы Крестов.

